

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОЛОГІВ В УНІВЕРСИТЕТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Статтю присвячено аналізу запровадження професійної підготовки екологів в університеті, базуючись на історичному дослідженні становлення фахової підготовки спеціалістів з охорони навколишнього середовища та екологічної освіти в цілому.

Ключові слова: професійна підготовка екологів, університет, екологічна освіта.

Стаття посвящена аналізу впровадження професійної підготовки екологів в університеті, базуючись на історичному дослідженні становлення підготовки спеціалістів в області охорони навколишнього середовища та екологічного освіти в цілому.

Ключевые слова: профессиональная подготовка экологов, университет, экологическое образование.

The article analyzes the implementation of environmental training at the university, based on the historical study of formation of training in the field of environmental protection and ecological education in general.

Key words: environmental professional training, university, environmental education.

Вступ. Серед проблем політичного, економічного, соціального характеру, якими характеризується розвиток людства на початку третього тисячоліття, особливо гострою є екологічна. Стихійна діяльність людини як основна природоперетворююча сила призвела до глобальної екологічної кризи.

Технократична парадигма мислення, що була характерною для ХХ ст., убачала вихід з цієї ситуації в контролі за промисловими технологіями і прийнятті природоохоронних законів, створенні екологічно чистих підприємств та інших корективах технічного прогресу [19, с. 1]. У контексті цієї парадигми професійна підготовка фахівців у галузі охорони навколишнього середовища розглядається як один із засобів, за допомогою якого можна та необхідно підготувати молоде покоління до вирішення подібних задач. Із цих позицій професійна підготовка екологів розглядається як засіб, за допомогою якого треба готувати конкурентоспроможних фахівців до розв'язання питань природоохоронного характеру.

Входження України до світового інформаційного, освітнього та економічного товариства викликає необхідність змін у характері професійної екологічної освіти, у його спрямованості, цілях, змісті, усе більш явно орієнтуючи його на «вільний розвиток людини», на творчу ініціативу, самостійність, конкурентоздатність, мобільність майбутніх фахівців [5]. Ринкові відносини, інтеграція країни в міжнародне співтовариство, усебічна інформатизація суспільства потребують підвищення якості й рівня екологічної та природо-

охоронної діяльності підприємств та організацій. Це зумовлює нові, більш жорсткі вимоги, які висуваються до фахівців у сфері екологічної діяльності та охорони довкілля. Досягти успіху в професійній кар'єрі можливо лише за умов конкурентоспроможності випускника на ринку праці [25].

Актуальність дослідження полягає в тому, що глибокі соціально-економічні трансформації суспільства, погіршення стану навколишнього середовища в планетарному масштабі, поява ринку праці і зростання сектора освітніх послуг вимагає якісних змін у концептуальних засадах професійної підготовки фахівців у сфері охорони навколишнього середовища.

Постановка проблеми. Реалізація завдань професійної підготовки майбутніх екологів потребує плекання особистості, здатної до плідної професійної праці в сучасних умовах, готової до професійної діяльності, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й відрізняється сформованістю і зрілістю професійно значущих якостей, відповідною кваліфікацією. Усе це вимагає нових підходів до розробки змісту, форм і методів підготовки фахівців нової формації, впровадження у навчально-виховний процес університету сучасних інформаційних технологій [38, с. 13]. Необхідно визначити, яким чином було запроваджено професійну підготовку екологів в університетах, базуючись на історичному дослідженні становлення фахової підготовки спеціалістів з охорони навколишнього середовища.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу становлення професійної підготовки екологів в університеті, базуючись на теоретичних та практичних дослідженнях вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу. Питання професійної підготовки екологів не є новим у педагогічній науці. У класичній педагогіці обґрунтовані положення про значення спілкування людиною із природою для її освіти та виховання, про зміст наукових знань про навколишнє середовище та засоби їх розкриття, про формування світогляду в процесі пізнання довкілля [20].

Ще в XVII столітті Ян Амос Коменський звернув увагу на природодоцільність всіх речей, тобто на те, що всі процеси в людському суспільстві протікають подібно до процесів природи. У своїй праці «Велика дидактика» він стверджує, що природа розвивається за певними законами, а людина – це частина природи. Відповідно, у своєму розвитку людина підкорюється тим же загальним законам та закономірностям, що і природа. Тобто Я. А. Коменський відмітив уже саму суть питання про взаємозв'язок людини та природи, і зробив важливий екологічний висновок про зв'язок людини та природи, про їх невідокремленість одна від одної [15, с. 56].

У вітчизняній теорії та практиці освіти систематизоване вивчення природи та довкілля починається з XVIII століття. Викликано це було тим, що уряд Катерини II починає розгортати програму освоєння природних ресурсів батьківщини. Тоді академіком В. Ф. Зуєвим був підготовлений перший підручник під назвою «Зображення природної історії, видане для народних училищ Російської імперії по високому повелінню царюючої імператриці Катерини Другої». Вміст підручника та стиль його викладу по праву заслужили на високу оцінку вчених того часу і методистів наших днів [26, с. 7].

Не обійшов своєю увагою питання екології К. Д. Ушинський. Він помітив, що логіка природи є саме доступне і саме корисне для людини, що навчається [41, с. 56].

Ідеї про виховну цінність спілкування людини із природою були розвинуті і збагачені у працях педагогів-натуралістів XVIII-XIX століть, серед яких слід відмітити О. Я. Герда, що створив ряд посібників по методиці природознавства, у якій узагальнювалися форми і методи організації навчання з урахуванням взаємозв'язку наукових знань та чуттєвого сприйняття природних об'єктів і явищ. Ним стверджувалися методи, що формують у людини пізнавальний інтерес, спостережливість, самостійність мислення. Істотно, що природні об'єкти розглядали вперше у екологічному аспекті. Дослідницька та практична робота, за ствердженням О. Я. Герда, повинні були озброїти молоду людину практичними вміннями взаємодії з природними об'єктами, що могли б бути застосованими нею після закінчення навчання [7].

На виховну функцію вивчення природи звертав увагу також російський педагог-природознавець В. В. Половцев. Він підкреслював, що вивчення природи формує не тільки розуміння явищ зовнішнього світу,

але й розширює коло духовних потреб, а разом із тим і моральність особистості. Він вказував, що ці задачі можуть виконуватися природничою освітою за умов свідомої, цілеспрямованої роботи викладачів [29].

Із наступом епохи науково-технічної революції, екологія як наука стала розглядатися як інтеграційна галузь знань, що містить, окрім біологічних та природничих матеріалів, явища соціального характеру. Тим самим трансформувалися із науки про живу природу в науку про структуру та функціонування всього живого покриву Землі. До завдань екологічної науки того часу входило наукове обґрунтування перебудови біосфери в інтересах процвітання людства. Було створено навчально-методичну літературу з організації моніторингу на природі. У 50-х роках XX століття в основу вивчення природи було покладено принцип наукового змісту. Починаючи з 60-х років минулого століття, були прийняті закони союзних радянських республік про охорону природи, студентів почали залучати до участі в загальнокорисній діяльності, що була спрямована на охорону природних комплексів та об'єктів.

В. А. Сухомлинський оцінював природу як «вічний двигун думок» та добрих почуттів людей [37, с. 39].

Проблема взаємодії людини з природою сьогодні перетворилася на одну з найбільш актуальних і набула глобального характеру. Конфлікти, що постійно виникають у взаєминах людини з природою внаслідок традиційно споживацького ставлення до довкілля, поставили під загрозу існування вищі форми життя, у тому числі життя людини. Це стимулювало наукову думку та практичну діяльність людства до вирішення екологічних проблем. Із цією метою, починаючи з 1968 р., було організовано і проведено низку наукових конференцій і семінарів міжнародного рівня, які принципово вплинули на становлення екологічної освіти і визначили стратегію її розвитку. Із 70-х років XX ст. в освітніх системах багатьох країн світу розвивається і стверджується екологічна освіта.

У 70-80-х роках XX століття виконано ряд методичних досліджень, спрямованих на підвищення ефективності екологічної освіти (Я. І. Гаєв, А. Н. Захлебний, І. Г. Суравегіна). Так, Я. Г. Гаєв розкрив соціально-політичний аспект проблеми охорони довкілля, її психолого-педагогічні та природничі основи. Він виклав зміст системи найбільш важливих і специфічних понять з екології. А. Н. Захлебний та І. Г. Суравегіна досліджували основи змісту екологічної освіти при вивченні біології [6; 9; 36].

Різні підходи до визначення сутності поняття «екологічна освіта» висвітлюються в численних працях дослідників. Методологічні підходи до здійснення екологічної освіти на засадах філософії знайшли відображення у працях Є. А. Когай [14], Л. І. Сидоренко [33], А. Д. Урсула [40], теоретико-методологічні проблеми екологічної освіти – у працях Л. Б. Лук'янової [21], А. В. Степанюк [35], О. С. Слестеніної [34], історичні аспекти екологічної освіти й виховання у дослідженнях П. П. Бачинського [1], І. М. Костицької [17.], М. М. Мамедова [22]. Проблемі професійної екологічної освіти присвячений науковий

доробок О. П. Мітрясової [24], С. Д. Рудишина [30] і Н. М. Рідей [31].

У західній педагогіці широко впроваджується в практику принцип неперервної професійної підготовки екологів. Так, у США останні 30 років ведеться інтенсивна робота зі створення нових та вдосконалення вже існуючих програм екологічної освіти. Американський педагог Джеймс Олдріч підкреслює, що система освіти в галузі екології повинна сприяти фундаментальному перегляду вихідних позицій, із яких сучасне суспільство підходить до вивчення та вирішення проблем, що постають перед ним [43].

Роберт Кук, який вивчає проблеми впровадження екологічного компонента в програми професійної підготовки студентів, узагальнює у своїх роботах досвід американських педагогів із даного питання. Він підкреслює, що для американських навчальних програм з екології в цілому характерний облік чотирьох основних факторів, а саме: засвоєння базових дисциплін; інтеграція тем, що вивчаються, аж до міждисциплінарного навчання; першочергова увага до проблем, пов'язаних із різними аспектами навколишнього середовища; активна участь студентів у створенні практичних проектів місцевого та регіонального значення [44].

Постійний пошук оптимальних форм і змісту екологічної освіти для професійної підготовки фахівців відбувається у Франції, де надається перевага системному підходу до формування екологічного світогляду студентів.

Значна робота по вдосконаленню професійної освіти фахівців проводиться в Канаді, де останнім часом підкреслюється необхідність введення обов'язкових дисциплін з охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. В університетах Канади розробляються проблеми підготовки таких фахівців у галузі довкілля, які окрім професійної освіти будуть мати міждисциплінарну підготовку. Система професійної підготовки екологів в Канаді пов'язана з аналогічними системами США, й особливо Великобританії, де навчання організовано таким чином, що мешканці регіону можуть брати участь у розробці рішень з охорони довкілля в рамках адміністративних регіональних структур. Характерною особливістю системи професійної екологічної освіти Великобританії є високий рівень розвитку мережі екологічних організацій [20].

Подібні традиції професійної підготовки екологів склалися в Голландії. Отримані студентами на основі практичного досвіду знання є більш стійкими, усвідомлення взаємозв'язків між окремими явищами більш цінні, ніж накопичення розрізнених факторів [17].

Умови організації діяльності студентів при вивченні питань охорони природи детально розглядають учені з Нідерландів І. Гудсвард та М. де Тейтельбаум. Вони звертають увагу на значення спеціально створеного освітнього середовища. Під останнім розуміють місця, придатні для вивчення навколишнього середовища. Це може бути будь-який заповідник, парк, лабораторія, завод. Головне, щоб викладач зміг створити вільне

освітнє середовище, у якому вивчення природи студентами поєднується з засвоєнням нового освітнього середовища таким чином, що студенти починають відчувати себе частиною навколишнього середовища та намагаються побільше взяти про нього [45].

На виховне значення освітнього середовища звертав увагу чеський учений Я. Чершовський. Він відмічав, що освітнє середовище для вивчення навколишнього світу і взаємодії людей з їх життєвим оточенням можна знайти всюди, однак важко чітко співвіднести задачі навчання, його мету з особливостями даного середовища. Учений звертає увагу на необхідність використання цілого комплексу дидактичних ресурсів для професійної підготовки екологів [42].

Історію становлення екологічної освіти та виховання в Україні представила у своїх дослідженнях О. В. Плахотник [27]. Автор приводить достатньо повний опис розвитку даного напрямку педагогіки.

Таким чином, навіть не повний огляд стану проблеми професійної підготовки екологів показує, що на сьогодні в цій галузі зроблено багато. Але посилення екологічної кризи показує, що вжитих заходів недостатньо.

У другій половині 90-х років ХХ століття увага вчених зосереджується на пошуку нових парадигм в екологічній освіті та вихованні. У дослідженнях філософського та соціального плану, які присвячені вивченню причин екологічної кризи, учені все частіше звертаються до ідей В. І. Вернадського та Т. де Шардена про необхідність «зростання свідомості» для виходу з екологічної безвиході, про ноосферний період існування людства. Філософи, культурологи Е. В. Гірусов [8], М. С. Каган [10], Н. Н. Кисельов [11; 12; 13], В. С. Крисаченко [18], Е. С. Маркарян [23], А. І. Погорелова [28] говорять про необхідність нової культури відношення до природи, нової свідомості, що включає в себе екологічні цінності, норми, екологічну мораль, етику.

Розгортання системи професійної екологічної освіти припадає на 90-ті роки ХХ ст. Того часу розроблено концептуальні положення цієї освіти, які в подальшому були впроваджені в систему педагогіки. Значну роль у розвитку екологічної освіти відіграла конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 рік). Концепція екологічно безпечного розвитку, що була прийнята на цьому форумі світовою співдружністю країн, спрямована на формування екологічної свідомості людини, підвищення відповідальності кожної особистості за сучасне і майбутнє планети. Її реалізація потребує глибоких змін у ставленні людини до довкілля, нових політичних пріоритетів, виважених економічних рішень [39].

З урахуванням сучасних світових вимог щодо охорони природи й тенденцій розвитку педагогічної науки і практики розроблена Концепція екологічної освіти в Україні (2002 р.). Нею передбачається створення високоефективної системи підготовки громадян для вирішення екологічних проблем у країні, її основоположна ідея полягає у формуванні

екологічної культури особистості і суспільства загалом. У Концепції стверджується, що підготовка громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем в Україні [16].

Відповідно до Концепції екологічної освіти, одним із найголовніших завдань екологічної освіти має бути підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства: освіти, промисловості та агропромислового комплексу, державних органів управління у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, а також громадських екологічних організацій. Кожний вищий навчальний заклад (університет) може надавати перевагу підготовці фахівців-екологів того профілю, який необхідний у певний період часу галузям регіону (екологи-аграрники, екологи-енергетики, інженери-технокологи, екологи-лісогосподарники, геокологи, радіоекологи, екологи заповідної справи, екоотоксикологи, військові екологи, екополітики тощо) та організацію якого він може забезпечити [3].

В Україні напрям підготовки «Екологія» уперше затверджений у 1994 р. Із 1997 р. розпочато підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю (070801) «Екологія та охорона навколишнього середовища» [32, с. 16-17].

Розглядаючи питання історії становлення професійної підготовки екологів на теренах України, Г. А. Білецька зауважує, що в деяких університетах ще задовго до затвердження напряму підготовки «Екологія» були створені кафедри екологічного спрямування і здійснювалась підготовка фахівців-екологів для різних галузей промисловості. Так, у Запорізькій державній інженерній академії перший випуск фахівців з очищення промислових викидів у металургії відбувся у 1968 р. Це був перший випуск екологів не лише в Україні, а й у тодішньому СРСР. У 1976 р. у навчальному закладі була створена кафедра охорони зовнішнього середовища, яку згодом перейменували на кафедру охорони навколишнього середовища.

У нинішньому Донецькому національному технічному університеті кафедра прикладної екології та охорони навколишнього середовища була заснована у 1966 р. В Українському державному хіміко-технологічному університеті (м. Дніпропетровськ) у 1974 р. на кафедрі технології неорганічних речовин відкрита спеціальність «Технологія рекуперації вторинних матеріалів та охорона навколишнього середовища», що надалі перейшла в спеціальність «Охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів», потім – у спеціальність «Промислова екологія», а нині – є напрямом підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Нинішній Таврійський національний університет ім. В. Вернадського (м. Сімферополь) здійснює підготовку екологів із 1979 р., коли на базі спеціальності «Біологія» була відкрита спеціалізація «Екологія і раціональне природокористування».

Тривалу історію і значний досвід у професійній підготовці екологів має Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». У цьому вузі для підготовки спеціалістів із проблем охорони навколишнього середовища у 1988 р. була створена кафедра технології целюлозно-паперового виробництва та промислової екології, підготовка фахівців здійснювалася за спеціальністю «Промислова екологія та охорона навколишнього середовища». У 1990 р. відбувся перший набір студентів за спеціальністю «Охорона навколишнього середовища». У 2002 р. кафедра технології целюлозно-паперового виробництва та промислової екології була перейменована на кафедру екології та технології рослинних полімерів [3].

У 1989 р. створена кафедра екології, ландшафтної архітектури та садово-паркового будівництва у нинішньому Національному лісотехнічному університеті України (м. Львів). Вона стала однією з перших кафедр в Західній Україні, яка підготувала фахівців-екологів. У 1992 р. здійснено перший набір студентів за спеціальністю «Прикладна екологія».

В Одеському гідрометеорологічному інституті (сьогодні Одеський державний екологічний університет) підготовку фахівців за спеціальністю «Охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування» розпочато в 1991 р.

Одними з перших в Україні здійснювали підготовку студентів за спеціальністю «Екологія та охорона навколишнього середовища» такі вищі навчальні заклади: Дніпродзержинський державний технічний університет – 1994 р., Національний університет харчових технологій (м. Київ) – 1995 р., Національний університет водного господарства і природокористування (м. Рівне) – 1995 р., Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ) – 1995 р., Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу – 1996 р., Національний університет кораблебудування ім. адмірала С. Макарова (м. Миколаїв) – 1996 р., Хмельницький національний університет – 1996 р. [3]. У Чорноморському державному університеті імені Петра Могили, спадкоємця Миколаївської філії Національного університету «Києво-Могилянська академія», підготовку екологів було розпочато в 1996 році.

Із розширенням спектра потреб фахівців-екологів у 2008 р. відбулася заміна спеціальності (040106) «Екологія та охорона навколишнього середовища» на напрям підготовки – «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Сьогодні професійну екологічну освіту в Україні здійснюють вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації. Відповідно до Закону України «Про освіту» й Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні, а також з урахування потреб ринку праці, система професійної підготовки екологів у нашій країні складається з таких освітньо-кваліфікаційних характеристик: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст», «магістр».

Вітчизняні університети здійснюють професійну підготовку екологів у двох аспектах: перший –

підготовка фахівців, що знають концепції, закони екології і місце людини в природному стані екосистем; другий – підготовка екологів для конкретної галузі промисловості чи сфери діяльності [2, с. 156-158]. Перший аспект підготовки характерний для більшості національних і державних університетів, економічних і гуманітарних вищих навчальних закладів, другий – для університетів технічного і технологічного профілю, аграрних і педагогічних.

Технічні і технологічні університети під час професійної підготовки екологів значну увагу приділяють техноекологічним аспектам. Так, у Національному університеті харчових технологій велика увага під час підготовки екологів приділяється питанням, пов'язаним з екологізацією харчових виробництв, зокрема: ресурсозберігаючі та енергозберігаючі технології, інтенсифікація біологічної очистки стічних вод, підготовка питної води для харчових виробництв; у Запорізькій державній інженерній академії – проблемам очистки промислових газів і стічних вод з використанням сучасних технологій, розробці і впровадженню маловідходних і безвідходних технологій використання сировинних ресурсів, утилізації відходів, поліпшення умов праці на робочих місцях; у Національному університеті водного господарства і природокористування – проблемам охорони і раціонального використання водних ресурсів; в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу – екологічним проблемам геологорозвідувальної, нафтогазової, енергетичної та хімічної галузей промисловості [3].

Професійну підготовку екологів, котрі ґрунтовно володіють технічними і технологічними аспектами охорони навколишнього середовища, здійснюють університети, які готують фахівців для машинобудівної і транспортної галузей промисловості, зокрема: Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. В. Лазаряна; Національний авіаційний університет (м. Київ); Національний аерокосмічний університет ім. М. Жуковського «ХАІ» (м. Харків), Національний транспортний університет (м. Київ), Національний університет кораблебудування ім. адмірала С. Макарова (м. Миколаїв), Харківський національний автомобільно-дорожній університет [3].

Підготовку фахівців за напрямом підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» здійснюють університети будівництва, архітектури та міського господарства, зокрема: Державна академія житлово-комунального господарства (м. Київ), Київський національний університет будівництва і архітектури, Національна академія природоохоронного і курортного будівництва (АР Крим), Одеська державна академія будівництва та архітектури, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (м. Дніпропетровськ), Харківська державна академія міського господарства, Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури [3].

У багатьох вітчизняних університетах, переважно класичних університетах, які мають потужні біологічні

факультети, або університетах сільськогосподарського профілю, при підготовці екологів значна увага приділяється питанням біоекології та агроекології. Готують екологів біологічного та аграрного спрямування такі університети: Вінницький національний аграрний університет, Дніпропетровський державний аграрний університет, Житомирський національний агроекологічний університет, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, Луганський національний аграрний університет, Луцький біотехнічний інститут, Подільський державний аграрно-технічний університет (м. Кам'янець-Подільський), Полтавська державна аграрна академія, Уманський національний університет садівництва, Харківський національний аграрний університет ім. В. Докучаєва, Херсонський державний аграрний університет й інші.

Професійну екологічну освіту надають також педагогічні вузи. У них під час підготовки екологів велика увага приділяється викладанню навчальних дисциплін не лише екологічного і природничого профілю, а й педагогічних. Фахівців за напрямом підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» готують Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, Криворізький державний педагогічний університет, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка й інші.

Серед інших університетів, які надають професійну екологічну освіту: Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ), Одеський державний екологічний університет, Чорноморський державний університет імені Петра Могили, Інститут екології, економіки і права (м. Київ), Мелітопольський інститут екології та соціальних технологій, Харківський інститут екології та соціального захисту. Вони забезпечують багатопрофільну підготовку фахівців-екологів, які здатні аналізувати і вирішувати екологічні проблеми у різних сферах життя [3].

Професійна підготовка екологів у вищих навчальних закладах здійснюється на денній і заочній формі навчання.

Професійна освіта екологів передбачає підготовку за різними спеціалізаціями, вибір яких визначається університетом. Спеціалізація в системі професійної освіти – це планомірна, цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців до конкретного виду діяльності в межах однієї професії [4, с. 920-921]. Вузька спеціалізація дозволяє забезпечити глибше засвоєння студентами професійних знань, практичних вмінь і навичок, але утруднює переїмену спеціальності і професії у зв'язку з потребами виробництва, що змінюються. Тому у вітчизняній системі професійної освіти перевага надається підготовці фахівців широкого профілю.

Сьогодні в університетах України студенти напряму підготовки «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» здобувають професійні знання та вміння за такими спеціалізаціями: екологічна безпека та збалансоване природокористування; екологічний аудит; екологічний

контроль на митниці; екологія будівництва; екологія і безпека життєдіяльності; екологія лісового та заповідного господарства; екологія садово-паркового господарства; екологія та охорона навколишнього середовища; екологія хімічних виробництв; економіка довкілля та природокористування; заповідна справа; інформаційні технології в екології; прикладна екологія; управління екологічною безпекою; урбо-екологія; гідроекологія; агроекологія; радіоекологія; екологія рибного господарства; екологія курортного і рекреаційного господарства; організація природоохоронної діяльності; екологічний контроль; прикордонний екологічний контроль і правові аспекти екології [3].

Формування системи професійної екологічної освіти зумовлене усвідомленням незворотності екологічних змін у навколишньому середовищі і руйнуванням традиційних поглядів на модель функціонування суспільства.

Підготовка фахівців-екологів у вітчизняних університетах передбачає здобуття відповідного обсягу теоретичних знань, орієнтованих на майбутню професійну діяльність, практичних умінь і навичок, необхідних для діяльності в галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, формування активної громадської позиції щодо вирішення проблем захисту довкілля і збереження біосфери.

Висновки. Історія проблеми професійної підготовки екологів характеризується розвитком поглядів на місце природи і відношення до неї людини у вихованні і становленні людини як особистості. Цей процес має декілька етапів: від визнання ідеї природодоцільності як провідної в процесі освіти та виховання людини, до обґрунтування ролі природничих знань, обґрунтування місця людини в системі

природи, у визначенні світогляду людини і засобів її життєдіяльності. Ідеї про виховну цінність природи почали розвиватися у XVII-XVIII століттях. У цей період увага педагогів була зосереджена на констатації впливу природи на розвиток особистості і визначення характеру його впливу.

Кінець XVIII – початок XIX століття характеризується вивченням природи як одного з елементів змісту освіти. У цей період з'являються перші підручники з природознавства, в університетах вводяться відповідні дисципліни. У методиці переважає формально-словесне вивчення природи, супроти якого в кінці XIX століття виступають Н. А. Добролюбов, К. Д. Ушинський. Вони доводять необхідність введення до науки повноцінних знань про природу і підкреслюють їх вплив на формування моральних якостей людини, що визначають місце людини в природі.

Установлено, що в Україні, як і в усьому світі, початок розвитку професійної екологічної освіти припадає на 90-ті роки XX ст., оскільки проблема взаємодії людини з природою сьогодні перетворюється на одну з найбільш актуальних і набуває глобального характеру. Конфлікти, що постійно виникають у взаєминах людини з природою внаслідок традиційно споживацького ставлення до довкілля, ставлять під загрозу існування вищих форм життя, у тому числі життя людини.

У цілому, не зменшуючи значущості вказаних вище робіт, аналіз літературних джерел дозволяє констатувати, що на сьогоднішній день питання екологічної освіти, виховання та професійної підготовки екологів в університетах залишаються актуальними та багато в чому відкритими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський П. П. На шляху створення системи екологічної освіти школярів та студентів / П. П. Бачинський // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 106–112.
2. Білецька Г. А. Підготовка кваліфікованого фахівця-еколога як один із шляхів вирішення екологічних проблем / Г. А. Білецька // Збірник праць за матеріалами всеукр. наук.-практ. конф. [Шляхи вирішення екологічних проблем урбанізованих територій: наука, освіта, практика]. – № 5. – Хмельницький : Технолог. ун-т Поділля, 2003. – С. 156–158.
3. Білецька Г. А. Становлення професійної екологічної освіти в Україні / Г. А. Білецька // Наукові записки. Серія : Педагогіка. – 2001. – № 5. – С. 56–60.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Вища освіта України і Болонський процес : [навчальний посібник] / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, В. Д. Шинкарук та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
6. Габеv Я. И. Теория и основы природоохранного образования / Я. И. Габаев. – Кишинев : Штипица, 10981. – 176 с.
7. Герд А. Я. Избранные педагогические труды / Александр Яковлевич Герд. – М., 1953. – 206 с.
8. Гирусов Э. В. Опасность «дыр» в экологическом воспитании / Э. В. Гирусов // Народное образование. – 1989. – № 4. – С. 120–122.
9. Захлебный А. Н. Принципы и условия экологического образования / А. Н. Захлебный. – М., 1983. – С. 23–32.
10. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб., 1996. – 415 с.
11. Киселев Н. Н. Мироззрение и экология / Н. Н. Киселев // АН УССР, Ин-т философ. – К. : Наукова думка, 1990. – 215 с.
12. Киселев Н. Н. Экологический контекст бытия нации / Н. Н. Киселев // Философская и социологическая мысль. – 1995. – № 11-12. – С. 230–233.
13. Кисельов М. М. Феномен екології : світоглядно-філософський аспект / М. М. Кисельов // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – С. 156–166.
14. Когай Е. А. Аксиологические ориентиры экологического образования / Е. А. Когай [под общ. ред. И. К. Лисеева] // Философия экологического образования : [монография]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – С. 238–254.
15. Коменский Я. А. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1988. – 412 с.
16. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.
17. Костицька І. М. Екологічна освіта в розвинутих країнах світу / І. М. Костицька // Рідна школа. – 1995. – № 5. – С. 52.
18. Крисаченко В. С. Екологічна культура. Теорія і практика : [навч. посібник] / Валентин Семенович Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

19. Лебідь С. Г. Формування екологічної культури учнів 7-11 класів у процесі вивчення курсу екології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / С. Г. Лебідь. – К., 2001. – 20 с.
20. Лебідь С. Г. Формування екологічної культури учнів 7-11 класів у процесі вивчення курсу екології : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Світлана Григорівна Лебідь. – К., 2001. – 255 с.
21. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Лук'янова Л. Б. – К., 2006. – 465 с.
22. Мамедов Н. М. Основания экологического образования / Н. М. Мамедов // Философия экологического образования : монография [под общ. ред. И. К. Лисеева]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – С. 72–78.
23. Маркарян Э. С. Императивы выживания и научно-технический прогресс / Э. С. Маркарян // Системные исследования. Методологические проблемы [Ежегодник, 1988]. – М. : Наука, 1989. – С. 281–292.
24. Мітрасова О. П. Теорія і практика інтегрованого навчання хімічних дисциплін студентів аграрного університету : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Мітрасова Олена Петрівна. – К., 2009. – 542 с.
25. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33 (329). – 23 квітня. – С. 4–6.
26. Нарочна Л. К. Методика викладання природознавства : [навчальний посібник] / Л. К. Нарочна, Г. В. Ковальчук, К. Д. Гончарові. – К. : Вища школа, 1990. – 302 с.
27. Плахотнік О. В. У гармонії з природою / О. В. Плахотнік // Світло. – К., 1998. – № 3. – С. 12–14.
28. Погорелова А. І. Екологічна культура : проблеми і шляхи формування в Україні / А. І. Погорелова // Рідна природа. – 1993. – № 5. – С. 3–5.
29. Половцев В. В. Избранные педагогические труды / В. В. Половцев. – М. : АПН РСФСР, 1957. – 286 с.
30. Рудишин С. Д. Біологічна підготовка майбутніх екологів : теорія і практика : [монографія] / Сергій Дмитрович Рудишин. – Вінниця : Темпус, 2009. – 391 с.
31. Рідей Н. М. Ступенева підготовка майбутніх екологів : теорія і практика : монографія / Наталія Михайлівна Рідей ; за заг. ред. акад. Д. О. Мельничука. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Олді-Плюс, 2011. – 650 с.
32. Рідей Н. М. Теорія і практика ступеневої підготовки майбутніх екологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Рідей Н. М. – К., 2011. – 58 с.
33. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси : [навч. посібник] / Л. І. Сидоренко – К. : ПАРАПАН, 2002. – 152 с.
34. Сластенина Е. С. Экологическое образование в подготовке учителя : вопросы теории и практики / Е. С. Сластенина. – М. : Педагогика, 1984. – 104 с.
35. Степанюк А. В. Методичні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу природу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / А. В. Степанюк. – Тернопіль, 1999. – 474 с.
36. Суравегина И. Т. Междисциплинарный характер экологических знаний / И. Т. Суравегина // Сов. Педагогика. – 1984. – № 12 – С. 65–68.
37. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Василий Александрович Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1985. – 557 с.
38. Творчість і технології у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : [наукове видання] / [за заг. ред. С. О. Сисоєвої]. – К. : КІМ, 2008. – 424 с.
39. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2.
40. Урсул А. Д. Перспективы экоразвития / А. Д. Урсул. – М. : Наука, 1990. – 272 с.
41. Ушинский К. Д. Собрание сочинений / Константин Дмитриевич Ушинский. – М., 1988. – Т. 11. – 678 с.
42. Чержовский Я. Дидактические ресурсы просвещения в области окружающей среды / Я. Чержовский // Охрана окружающей среды : Проблемы просвещения. – М. : Прогресс, 1983. – С. 103–125.
43. Aldrich James L. Environmental Education : Academai's Response / James L. Aldrich, Edward J. Kormondy. – Washington : American Institute of Biological Sciences, 1972. – 522 p.
44. Cook Robert S. Processes for a Quality Environment : A Report of the National Conference on Environmental Education / Robert S. Cook, Georges O'Hearn. – Green Bay (Wis.) : The University of Wisconsin, 1971. – 420 p.
45. Goudswaard J. Conservation Education / J. Goudswaard. – Morges : IUCN, 1965. – 230 p.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент.

© Малюченко І. О., 2013

Дата надходження статті до редколегії 05.11.2012 р.

МАЛЮЧЕНКО Ірина Олександрівна – викладач кафедри екології та природокористування Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: професійна підготовка екологів в університеті, екологічна освіта